

РОЛЬ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Крищук Д., Бакланова Н. М.

Довкола розуміння культури побутує низка стереотипів, які уявляють культуру як щось статичне й абстрактне, і таке розміння домінує серед численних захисників культури, державних чиновників, політиків з різних політичних таборів.

На питання чи потрібна нам культура, кожен відповідає, що безперечно так, бо без неї нема народу, бо культура – наша духовна скарбниця, це наше багатство, спадщина наших славних предків, без культури неможливо і тому її треба берегти, нікому не дати її скривдити, принизити.

Народ, нація, суспільство, громада і кожна людина є насамперед продуктом культури, її носієм, що виявляє себе у щоденній поведінці, мові, одязі тощо. Культура у кожному з нас, а деякі є ще й активними творцями і споживачами культури.

Культура, як і суспільство, ґрунтується на системі цінностей. Із раннього дитинства кожна дитина опанує рідну мову і засвоює культуру, до якої належить. Це відбувається в процесі спілкування з близькими людьми, в домашньому середовищі за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Категорія цінності утворюється в людській свідомості через порівняння різних явищ. Осмислюючи світ, людина вирішує для себе, що для неї важливе в житті, а що – ні, що істотне, а що несуттєве, без чого вона може обійтися, а без чого ні. Внаслідок цього формується її ціннісне ставлення до світу, згідно з яким усі предмети і явища розглядаються нею виходячи з критерію важливості і придатності для життя. Формується загальне ціннісне ставлення людини до світу, при якому ті чи інші явища мають для людей визначений зміст і значимість.

Цінності мають величезне значення в будь-якій культурі, оскільки визначають стосунки людини з природою, соціумом, найближчим оточенням і самим собою. Виходячи з такого розуміння, К. Клакхон і Ф. Стробек

визначили цінності як «складні, певним чином згруповані принципи, що додають стрункість і спрямованість різноманітним мотивам людського мислення і діяльності в ході вирішення загальних людських проблем» [3].

Цінності – це матеріальні предмети або духовні принципи, які мають певне значення для даного соціального суб'єкта з позиції задоволення його потреб та інтересів [1]. Тобто це уявлення про норми життя суспільства, які соціально схвалені і прийняті більшістю людей. Цінності не піддаються сумніву вони і є еталоном та ідеалом для всіх людей. У людській свідомості існує одночасно безліч цінностей. Цінності існують не хаотично, вони певним чином упорядковані одні щодо інших. Система цінностей являє собою ієрархію. Завдяки цій системі забезпечуються цілісність даної культури, її неповторний вигляд, необхідний ступінь порядку і передбачуваності [2].

Якщо розглядати цінність як значимість чого-небудь для людини і суспільства, то це поняття наповнюється суб'єктивним змістом, оскільки у світі немає явищ, однаковою мірою значимих для всіх людей. Існують цінності особисті; цінності, властиві певній статі чи віку; цінності великих чи малих груп людей, різних епох і держав та загальнолюдські. Тому в науці прийнято культурні цінності поділяти на дві основні групи. До першої належать сукупні здобутки інтелектуальної, художньої й релігійної творчості (видатні архітектурні споруди, унікальні досягнення ремесел, археологічні та етнографічні раритети тощо), а до другої – ті культурні цінності, що виправдали себе і довели свою ефективність на практиці (звичаї, стереотипи поведінки і свідомості, оцінювання, думки, інтерпретації тощо), що ведуть до інтеграції суспільства, зростання взаєморозуміння між людьми, їхньої солідарності, взаємодопомоги тощо. Обидві групи культурних цінностей на практиці становлять «ядро» будь-якої культури і визначають її неповторність.

У процесі міжкультурних контактів виявляється величезна різниця між тим, як сприймаються однакові цінності людьми різних культур. Серед них можна виділити ті, які збігаються і за характером оцінювання, і за змістом.

Такого роду цінності називаються універсальними, або загальнолюдськими. Їхня універсальність зумовлюється тим, що основні риси таких цінностей базуються на біологічній природі людини та на загальних властивостях соціальної взаємодії. Так, немає жодної культури у світі, де б визнавалися позитивними убивство, неправда і злочинство. У кожній культурі є лише своя межа терпимості щодо цих явищ,але загальна їх оцінка однозначно негативна.

У культурній антропології прийнято виділяти чотири основні сфери культурних цінностей: побут, ідеологію, релігію і художню культуру. У контексті міжкультурної комунікації із цих сфер найбільше значення має сфера побуту,що являє собою історично найпершу сферу виникнення й існування культурних цінностей. Незважаючи на наявність ідеології, релігії і мистецтва, побутова культура й нині залишається основною для формування особистості,оскільки це формування починається ще з дитинства.

Специфіка побутової культури полягає в тому, що вона виробляє ті цінності, які мають основне значення для міжкультурного спілкування. Саме побут є оберегом історичної пам'яті культури,оскільки він значно стійкіший від ідеології й релігії і змінюється набагато повільніше. Тому саме побутова культура набагато більше містить у собі цінності «вічні», загальнолюдські й етнічні. Крім того, саме побутові цінності є основою існування ідеології, релігії та мистецтва. Норми і цінності побутової культури є самодостатніми. Це означає, що, користуючись саме цінностями побутової культури, людина може мати стійкі орієнтири для життя в умовах відповідної культури.

Які цінності для людей мають важливе значення і великий вплив на них, а які не беруться до уваги, залежить від типу культури. Значна частина особливостей власної культури, як правило, не усвідомлюється і сприймається як належне. Усвідомлення цінностей своєї культури настає лише під час зустрічі з представниками інших культур, коли відбувається міжкультурна взаємодія. Тоді може виявитися нерозуміння, розгубленість, безсилля і роздратування, що викликають почуття образи, злості, відчуження.

Без цінностей не обходиться жодне суспільство. Кожна людина може вибирати ті чи інші цінності: одні-прихильники колективізму, а інші – цінностей індивідуалізму. Для одних вищою цінністю є гроші, для інших-моральна бездоганність, для третіх – політична кар'єра. Для характеристики того що є визначальним у суспільстві, соціологи ввели термін «ціннісні орієнтації» [2]. Вони включають індивідуальні стосунки або вибір конкретних цінностей як норм своєї поведінки.

Культурні норми і цінності тісно взаємопов'язані. Відмінність між нормою і цінністю полягає в тому, що норми – це правила поведінки, а цінності – абстрактні поняття про те, що таке добро і зло, правильне і неправильне, обов'язкове і необов'язкове. Цінності мають спільну основу з нормами. Цінність це те, що виправдовує і надає сенс нормам. Так, життя людини – цінність, а її охорона – норма; дитина – соціальна цінність, а обов'язок батьків піклуватися про неї – соціальна норма. Одні норми, очевидні на рівні здорового глузду, ми виконуємо не задумуючись. Інші-потребують напруження й серйозного морального вибору. У суспільстві одні цінності можуть вступати в протиріччя з іншими, хоч й інші однаково визначаються як невід'ємні норми поведінки. У конфлікт вступають норми не лише одного, а й різних типів, наприклад, релігійні і патріотичні: віруючій людині, яка дотримується норми «не убий», пропонують йти на війну і вбивати ворогів.

Різні культури можуть віддавати перевагу однаковим цінностям (героїзму на полі бою, матеріальному збагаченню, аскетизму тощо). Кожне суспільство встановлює, що для нього є цінністю, а що ні. Відповідність життя і діяльності особи ustalеним у суспільстві нормам і правилам створює в неї почуття особистої соціальної повноцінності, яка є умовою нормального соціального самопочуття; і навпаки, почуття невідповідності поведінки вимогам суспільства занурює людину в стан дискомфорту, може стати причиною тяжких переживань і психічних відхилень.

Таким чином, людина потребує постійного контролю за ступенем своєї соціальної зрілості. Зовнішній контроль за цим здійснюється інститутом соціальної думки, правовими органами тощо. Внутрішній контроль проводиться самим індивідом з позицій норм і вимог суспільства, засвоєних ним у процесі соціалізації, і виступає як самоконтроль. Самоконтроль є діючим механізмом розвитку особи, оскільки передбачає послідовну корекцію її поведінки згідно із зазначеними нормами.

Для здійснення самоконтролю за ступенем своєї соціальної цілісності особі необхідно зіставити себе з певним ідеалом, прийнятим у суспільстві, подивитися на себе з позицій іншої людини. Так, дивлячись на себе у звичайне оптичне дзеркало, людина оцінює соціальну повноцінність своєї зовнішності згідно з регламентуючими нормами. Але якщо соціальні норми поширюються на інші, невидимі аспекти буття людини - на її думки, погляди, в якості таких дзеркал, на думку Б. Л. Борукова, виступають культурні інституції. У такому розумінні «культура в її багатогранних виявах виступає як велетенська система соціальних дзеркал, обслуговуючи ту чи іншу сферу соціального буття» [4]. Цінності виступають критеріями оцінки як усього життя особи, так і окремих її вчинків і дій.

Цінності є також критеріями оцінки в навколишньої реальності: через систему цінностей ніби фільтрується вся інформація, яка сприймається і переробляється особою. Усі явища й події, які відбуваються у світі, людина бачить у різному світлі, відповідно до позиції, з якої вона дивиться на них. У цінностях відбивається весь життєвий досвід людини. Він, на думку вчених, являє собою «вісь свідомості», навколо якої обертаються думки і почуття людини, з погляду котрої вирішуються життєві проблеми [1]. Таким чином, цінності-це ядро структури особистості, яке визначає її спрямованість та рівень соціальної скерованості.

Залучення особистості до культури є, насамперед, процесом формування індивідуальної системи цінностей. У процесі освоєння культури індивід стає особистістю, що дає людині можливість жити в суспільстві як

повноправному і пвноцінному його члену, взаємодіяти з іншими людьми і розгортати діяльність зі створення предметів культури. Особистість багатьма психологами та філософами (Б. С. Братусь, Л. П. Бдева, А. Г. Мислівченко, Г. Л. Смирнов та ін.) трактується як міра соціальності в людині, коли її соціальність вимірюється ступенем засвоєння цінностей суспільства, які дозволяють їй жити і діяти в якості повноправного члена.

Вплив культури на особистість суперечливий. З одного боку, він здійснюється як соціалізація через залучення особистості до існуючих у суспільстві цінностей, норм, знань, а з іншого – через індивідуалізацію людини, розвиток її неповторних рис та здібностей. Індивідуалізація особистості здійснюється шляхом вибіркового засвоєння всіх накопичених суспільством цінностей, обмежуючись спрямованістю особистості, системою тих цінностей, що скеровують людину.

У зв'язку з обмеженням індивідуального життєвого потенціалу особистість вимушена будувати свої цілі і цінності, визначати для себе їхні переваги. Вибір цінностей культури, які має засвоїти людина, залежить від ієрархічності індивідуальної системи цінностей, її своєрідності та унікальності особистості.

Таким чином, духовний і культурний розвиток особистості – це складна й водночас дуже важлива справа. Процес засвоєння культури продовжується протягом усього життя.

1. Абрамович С. Культурологія: Навчальний посібник / С. Абрамович, М. Тілло, М. Чікарькова. – К.: Кондор, 2005. – 347 с.

2. Бокань В. Культурологія: Навчальний посібник для студентів вуз./ В. Бокань. – К.: МАУП, 2000. – 134 с.

3. Вплив культури на формування особистості / Загальні відомості про культуру // <http://referat-ok.com.ua/kulturologia-ta-mistectvo/vpliv-kulturi-na-formuvannya-osobistosti>.

4. Щербань П. Формування духовної культури особистості / П. Щербань.// Рідна школа. – 1999. – № 7-8. – С.23 - 28.